

پژوهش

متغیر «ژئوپلیتیک» و تأثیرات آن بر نحوه مدیریت جنگ «ایران- اسرائیل»

مهاب عادل

پژوهشگر امور اسرائیل، مرکز مطالعات سیاسی و استراتژیک الأهرام

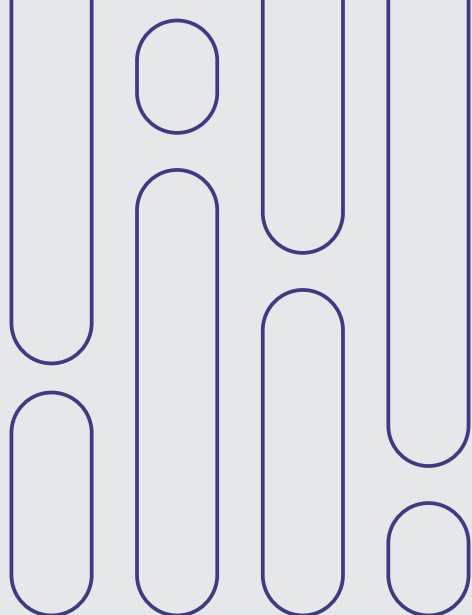
RASANAHA
المعهد الدولي للدراسات الإيرانية
International Institute for Iranian Studies

ح) رصانة - المعهد الدولي للدراسات الإيرانية ، 1445 هـ

عادل، مهاب
متغير « ژئوپلیتیک » و تأثیرات آن بر نحوه مدیریت جنگ «ایران-اسرائیل». / مهاب عادل .- الرياض ، 1445 هـ
ص.. ص ؛ سم

رقم الإيداع: 1445/8617
ردمك: 978-603-92075-7-3

سلب مسئولیت: پژوهش و مطالب درج شده در آن بیانگر نظرات نویسنده است و
موسسه بین المللی مطالعات ایران هیچ مسئولیتی در این مورد ندارد.

فهرست مطالب

نخست: رابطه بین ژئوپلیتیک و مدیریت جنگها.....	5
دوم: نقشه ژئوپلیتیک خاورمیانه و راهبرد ایران برای به	
محاصره در آوردن اسرائیل	8
سوم: نقشه ژئوپلیتیک مناطق جنوب قفقاز و آسیای	
میانه و راهبرد اسرائیل برای محاصره ایران	16
چهارم: آینده جنگ ایران و اسرائیل در پرتو تحولات	
ژئوپلیتیک	26
برآیند	30

در طول دو دهه گذشته ژئوپلیتیک بین الملل تحولات و تغییرات پرشتابی را مخصوصاً در زمینه نقشه های نفوذ جغرافیایی قدرتهای بزرگ و حوزه های رقابت منطقه ای و بین المللی به خود دیده است. تحولات در عرصه بین المللی و شدت یافتن رقابت میان قطبهای بین المللی حوزه رقابت میان قدرتهای بزرگ را گسترش داد و این رقابت به مناطق جغرافیایی مانند منطقه «ايندوپاسيفيك»، شرق اروپا، آسیای میانه، جنوب قفقاز که کانون اولویتهای راهبردی در سطح بین الملل هستند، نیز کشانده شد. و با افزایش رویکردهای رقابتی در این مناطق، مناطق سنتی رقابت مانند خاورمیانه شاهد کاهش رقابتها بود.

و اما وضعیت جنگ «ایران و اسرائیل» که موضوع این پژوهش است نیز به گونه ای از این تحولات ژئوپلیتیک متأثر شده است. زیرا کاهش حضور امریکا در خاورمیانه و گرایش به مقابله با نفوذ فزاینده «چین و روسیه» در مناطق «ايندوپاسيفيك» و آسیای میانه و نیز اروپای شرقی، و همچنین ناکام ماندن مذاکرات احیای برجام، و تلاش ایران برای معرفی کردن خود به عنوان یک کشوری که در آستانه هسته ای قرار دارد، همچنین تحولات ژئوپلیتیک خاورمیانه و گرایش برخی کشورهای عربی به حل و فصل اختلافات و تنشها با ایران در راستای تأمین منافع امنیتی خود در سایه کاهش چتر حمایتی امریکا از منطقه، و همچنین افزایش تنش میان تل آویو و تهران در سالهای اخیر در چارچوب «جنگ سایه»، همه اینها گویای افزایش تهدیدهای ایران علیه اسرائیل است.

برای مقابله با این تهدید، اسرائیل تلاش دارد بر اساس اصل اساسی دکترین نظامی تهاجمی اش که همانا «کشاندن جنگ به داخل خاک دشمن»^(۱) است، راهبرد رویارویی با ایران را به روز کرده و به جای سیاستهای امنیتی به راهبردهای جایگزین روی آورد و با استفاده از عامل ژئوپلیتیک در مدیریت جنگ میان طرفین، از مانعی به نام فاصله جغرافیایی ۲۲۰۰ کیلومتری بین تهران و تل آویو عبور کند. و همانطور که ایران در طول دهه گذشته تلاش کرد با استفاده از بافتهای ژئوپلیتیک که در منطقه و در فضای جغرافیایی اطراف تل آویو بر اثر تحولات ژئوپلیتیک بوجود آمده است و از آن با عنوان «نوارهای شکننده» (Shatterbelts)

(1) Freilich, Charles D., 'Israel's Classic Defense Doctrine', *Israeli National Security: A New Strategy for an Era of Change*, (New York, ۲۰۱۸; online edn, Oxford Academic, ۲۲ Mar, ۲۰۱۸). Accessed: August ۲۰۲۳, ۲۰. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190602932.003.0002>

See also:

Yoav Ben-Houin and Barry Posen, *Israel's Strategic Doctrine*, RAND Corporation, Defense Technical Information Center, September ۱۹۸۱. Accessed: August ۲۰۲۳, ۲۰. <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA110637.pdf>

یاد می‌شود و در محافل آکادمیک و رسانه‌ای عربی به هلال شیعی موسوم است (سوریه، لبنان و عراق) در این فضای حیاتی عرصه را بر اسرائیل تنگ سازد و آن را به محاصره در آورد، به نظر می‌رسد که تل‌آویو نیز همین رویکرد را در پیش گرفته است و تلاش می‌کند با نفوذ ژئوپلیتیک در فضای حیاتی از طرف شمال ایران، برای خود جای پای در آن مناطق تدارک ببیند.

این تحولات، سؤالات چندی را مطرح می‌کند از جمله اینکه نزدیکی اسرائیل با کشورهای همسایه ایران در جنوب قفقاز و آسیای میانه بر رویکردهای جنگ «ایران-اسرائیل» چه تأثیراتی دارد؟ و آیا همانطور که ایران در منطقه خاورمیانه هلال شیعی را پدید آورده است، اسرائیل نیز می‌تواند با استفاده از نزدیکی با کشورهای آسیای میانه و جنوب قفقاز «هلال اسرائیلی» و یا «کمر بند شکننده» در این منطقه ایجاد کند؟ و سؤال مهم و پایانی اینکه، آیا نقشه ژئوپلیتیک منطقه جنوب قفقاز از لحاظ مناطق نفوذ و سیطره قدرتهای منطقه‌ای در آنجا، این اجازه را به اسرائیل خواهد داد که اهداف خود را در این منطقه دنبال کند؟ این پژوهش تلاش دارد در چندین مبحث به این پرسشها پاسخ گوید.

نخست: رابطه بین ژئوپلیتیک و مدیریت جنگها

یافته‌های پژوهشهایی که به بررسی شیوه‌های درگیری میان کشورها پرداخته‌اند، حکایت از آن دارند که در تمامی الگوهای روابط بین‌الملل فرضیه‌هایی برای تبیین درگیری منطقه‌ای و جهانی وجود دارد؛ زیرا در طول تاریخ همواره در سطح جهان درگیری‌هایی وجود داشته است. و در حالت ژئوپلیتیک به طور طبیعی در تمامی روابط سیاسی درگیری اتفاق می‌افتد. و این امر بر ماهیت انسانی و نیز بر رفتار کشورها صدق می‌کند. همچنین فضای بین‌الملل یک فضای بسیار حساس است؛ در نتیجه، کشورها برای بقا باید برای آرامش ملی تلاش کنند. از این رو سران مملکت در مدیریت کشور، رسیدن به امنیت بیشتر و پاسداری از امکانات و منابع حیاتی موجود را در اولویت قرار می‌دهند.^(r)

در اینجا لازم است به این نکته اشاره کنیم که «کولین گری» نظریه پرداز آمریکایی در علم سیاست، از جمله مهمترین افرادی بود که به موضوع جنگ و درگیری پرداخته و آن را یک موضوع ریشه‌ای در علم «ژئوپلیتیک» دانسته است. او توضیح می‌دهد که «اهمیت ژئوپلیتیک و نظریه «هارتلند» «هالفورد مکیندر» مشخصاً در این

(r) Classical geopolitics: A new analytical model, Ibid.

واقعیت نهفته است که به اصلی ترین جنبه جنگ بین المللی که همان جغرافیا است، توجه دارد. و این نظریه شیوه های رفتار در جنگ بین المللی را توضیح می دهد. از دیدگاه کلاسیک، فرضیه گری در مورد جنگ، الگوی مهمی برای بررسی ژئوپلیتیک است^(۳). در این زمینه جا دارد به برخی عوامل جغرافیایی در چارچوب علم ژئوپلیتیک که می تواند به درگیریها دامن زده و یا مانع وقوع درگیری شود، اشاره کنیم که همیشه همچون «ساختارهای محوری ژئوپلیتیک» در داخل حوزه مکانی جای دارند. از مهمترین این عوامل عبارتند از:

یک. نوارهای شکننده (Shatterbelts)

از اصطلاح نوارهای شکننده با عناوینی دیگری چون «مناطق فشار» یا «مناطق درگیری»، «طبقه های میانی» و یا «کمربندهای تغییر سیاسی»، «سه گانه های شیطان» و «مناطق ارتباطی» نیز یاد شده است^(۴). ژئوپلیتیسین ها اصطلاح نوارهای درگیری را بیشتر در مورد اروپای مرکزی و خاورمیانه به کار برده اند؛ هرچند که در مورد جنوب شرق آسیا نیز از این اصطلاح استفاده شده است^(۵).

از ویژگیهای مهم این مناطق این است که ناآرامیهای سیاسی، تنشهای قومی، و مشکلات اقتصادی بخش جدایی ناپذیر ساختار این مناطق هستند و همین عوامل نیز زمینه دخالت کشورهای بزرگتر همسایه را فراهم می سازد. ویژگی نوارهای شکننده این است که در این مناطق، کشورهای کوچکتر در راستای رقابت با رقبای داخلی، خواهان دخالت قدرتهای خارجی بزرگتر می شوند. و خلاصه اینکه، نوارهای شکننده مناطق جنگ فیز و تهدیدی برای صلح جهانی و منطقه ای هستند^(۶).

نوارهای شکننده زمانی ایجاد می شوند که برخی کشورها برای رقابت با دشمنان داخلی و راهبردی خود با دوستان داخلی و راهبردی، یک ائتلاف تشکیل می دهند. این ائتلافها با انگیزه های سیاسی شکل می گیرد؛ نه مسائل خاص منطقه ای. در نتیجه، ما شاهد بروز رقابتی راهبردی هستیم که در داخل مناطق معینی علیه یکدیگر به تکاپو می افتند. این مناطق درگیر ناآرامی هستند و ایالتهای داخلی نیز

(۳) COLIN GRAY, In Defence of the Heartland: Sir Halford Mackinder and His Critics a Hundred Years On, Comparative Strategy, Volume ۲۰۰۳, ۲۳ - Issue ۱. (Published online: Jun ۲۵-۹: ۲۰۱۰, ۲۴. Taylor & Francis Online, Accessed: August ۲۰۲۳, ۱۵. <https://doi.org/10.1080/1490930490274404/10.1080>

(۴) Philip L. Kelly, «Escalation of regional conflict: testing the shatterbelt concept», Political Geography Quarterly, Volume ۵, Issue ۲, April ۱۹۸۶, Pages ۱۸۰-۱۶۱. EL SEVIER, Accessed: August ۲۰۲۳, ۱۵. [https://doi.org/10.1016/0950-0804\(86\)9827-0260/10.1016](https://doi.org/10.1016/0950-0804(86)9827-0260/10.1016)

(۵) Saul B. Cohen, «The Eurasian Convergence Zone: Gateway or Shatterbelt?», Eurasian Geography and Economics, Volume ۲۰۰۵, ۴۶ - Issue ۱. (Published online: May ۲۲-۱: ۲۰۱۳, ۱۵. Taylor & Francis Online, Accessed: August ۲۰۲۳, ۱۵. <https://doi.org/10.1080/15387717.2013.774747>

(۶) Escalation of regional conflict: testing the shatterbelt concept, Ibid.

برای حمایت از خود، خواهان دخالت قدرتهای بزرگ هستند. و خلاصه اینکه، در اکثر موارد، رونق گرفتن بازار این ائتلافها احتمال بروز جنگ را تشدید می کند.^(۷)

دو. تخته های شطرنج (checkerboards)

ساختار «تخته های شطرنج» جنبه دیگری از رقابتها و ائتلافهای ضد و نقیض که برای توازن قوا و در دوره های مختلف تاریخی در مناطق جهان روی می دهد، را توضیح می دهد. و الگوهای دیپلماتیک در امور خارجی آمریکای جنوبی نمونه این ساختار ژئوپلیتیک است. مضمون ساختار تخته شطرنج شبیه این مثال است که «**همسایه ام دشمن من است اما همسایه همسایه، دوست من است**»؛

مرزهای بین المللی همواره منبع ایجاد تنش میان کشورهای همجوار هستند. اما کشورها سعی می کنند با ایجاد ائتلافهایی با همسایگان دورتر در مناطق قاره ها به توازن دست یابند. این برجستگی های جغرافیایی معین در داخل تخته شطرنج، سطح ثبات در داخل این ساختار را مشخص می کنند.^(۸) بهترین نمونه این ساختار در جنگ پلوپونز یونان قدیم دیده می شود که ساختار تخته شطرنج باعث گسترده تر شدن دامنه سرسختی و خشونت شد و راه حلهای مسالمت آمیز را ناکام ساخت. حمله ناکام آتنی ها علیه سیراکیوز موجب تضعیف شهر آتن شد. فارسهای همسایه ناوگان دریایی اسپارت را تأمین مالی کردند و این امر کفه ترازو را به نفع اسپارت سنگین تر کرد. و همین امر نیز سبب شد که آتن پس از یک جنگ سی ساله متحمل شکست شود.^(۹) برخی از شیوه های جنگی که امروزه در خاورمیانه و برخی مناطق بالکان و جنوب قفقاز جریان دارد، شبیه به همان الگوی جنگ پلوپونز است. الغرض، می توان گفت که رابطه میان علم ژئوپلیتیک و وضعیت درگیری میان کشورها به شیوه ای که اکنون توضیح دادیم، مقدمه گذر از چارچوب نظری به متن پژوهش یعنی جنگ «ایران- اسرائیل» در مناطق خاورمیانه و کشورهای جنوب قفقاز و آسیای میانه است که با این مبحث آغاز می شود.

میان متغیرهای ژئوپلیتیک که ساختارهای جغرافیایی مانند «نوارهای شکننده» ناشی از آن است، و جنگی که به این ساختارها دامن می زند، رابطه مستقیمی وجود دارد؛ زیرا «نوار شکننده» زمانی به وجود می آید که قدرتهای بزرگ در یک منطقه جغرافیایی نفوذ کرده و بر سر سیطره بر آن با یکدیگر به رقابت می پردازند

(۷) Ibid.

(۸) Jarrin, Edgardo Mercado. Review of *Checkerboards and Shatterbelts: The Geopolitics of South America*, by Philip Kelly, *Journal of Latin American Studies* ۳۰, no. ۴۶-۶۳۴: (۱۹۹۸) ۳. JSTOR, Accessed: August ۲۰۲۳, ۲۹. <http://www.jstor.org/stable/108۰۳۶>

(۹) Ibid.

تا منافع خود را تأمین کنند. و از آنجا که زمینه های نفوذ برای ائتلاف با کشورهای منطقه مهیا است، که به احتمال زیاد در این حالت تنش زایی به شکل جنگ نیابتی (War Proxy) میان قدرتهای بزرگ در می گیرد^(۱۰). این پژوهش بر بررسی تأثیر این بافتها و ساختارهای ژئوپلیتیک مانند «نوار شکننده» تمرکز دارد؛ گفتنی است پدیده نوار شکننده در مناطقی چون خاورمیانه و آسیا به وجود می آید که برخی از کشورهای آن درگیر جنگ داخلی هستند و همین امر سبب می شود که رقبای راهبردی خارجی با هماهنگی رقبای داخلی، در این کشورها دخالت کنند که نمونه آن را در مناطق درگیری در خاورمیانه یعنی کشورهایی چون سوریه، عراق، لبنان و یمن و همچنین کشورهای جنوب قفقاز و آسیای میانه شاهد هستیم. از این رو، در این پژوهش به این مسأله پرداخته می شود که این عوامل ژئوپلیتیک تا چه اندازه ای بر جنگ «ایران-اسرائیل» به عنوان دو قدرت خاورمیانه ای رقیب که هرکدام از آنها با قدرتهای محلی درگیر در آنجا وارد ائتلاف شده اند، تأثیر گذار است. این ائتلافها که گاهی با هدف به محاصره در آوردن دشمن و گاهی با هدف مهار آن صورت می گیرد، با انگیزه های سیاسی صورت می گیرد؛ نه به خاطر ویژگیهای خاص منطقه ای.

دوم: نقشه ژئوپلیتیک خاورمیانه و راهبرد ایران برای به محاصره در آوردن اسرائیل

نقشه ژئوپلیتیک خاورمیانه در طول دو دهه گذشته شاهد تحولات پرشتابی بوده به گونه ای که پویایی منطقه ای را تحت تأثیر قرار داده است. حمله امریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ میلادی، و همچنین حوادثی که در سالهای ۲۰۱۱-۲۰۱۲ میلادی تعدادی از کشورهای عربی را درگیر کرد و به «بهار عربی» موسوم گشت، نقش قدرتهای عربی سنتی مانند عراق و سوریه را کم رنگ ساخت و در نتیجه، قدرتهای خارجی منطقه ای این فرصت را مغتنم شمرده و با پر کردن این خلأ، و برای تقویت نفوذ خود، فعالیتهايشان را نیز افزایش دادند. در این میان، ایران برای تقویت نفوذ خود در منطقه، فعالیتهاى خود را به شکل چشمگیری افزایش داد و تلاش نمود با استفاده از ناآرامیهای منطقه و تحولات ژئوپلیتیک به گسترش مناطق نفوذ خود پردازد. در نتیجه، امروز بسیاری از کشورهای منطقه درگیر جنگهای ویرانگری هستند (مناطق «نوار شکننده» Shatterbelts)، و این وضعیت امروز به تهران

(۱۰) Escalation of regional conflict: testing the shatterbelt concept, Ibid. p. ۱۶۳ – ۱۶۱.

اجازه می دهد که مواضع خود را در منطقه بیشتر تقویت نماید. و خلاصه اینکه، تحولات مدام ژئوپلیتیک منطقه ای علاوه بر اینکه دگرگونی شرایط در خاورمیانه را به دنبال داشته، بازیگران اصلی منطقه ای مانند ایران، ترکیه و اسرائیل و همچنین بازیگران جهانی مانند ایالات متحده و روسیه را بر آن داشته تا در جستجوی راه‌های سیاسی باشند که ضمن در نظر گرفتن واقعیت‌های منطقه، منافع آنان را نیز برآورده سازد. جا دارد در اینجا به عوامل تحولات ژئوپلیتیک منطقه ای نیز اشاره ای داشته باشیم که عبارتند از: (الف) حمله امریکا به عراق و درگیری‌هایی که در طول دو دهه گذشته منطقه را درگیر خود کرد، (ب) رویدادهای «بهار عربی» و حوادثی که به تضعیف کشورهای مهم عربی در منطقه مانند سوریه، عراق و یمن انجامید، (ج) کاهش اهمیت و اولویت منطقه خاورمیانه در راهبرد امریکا و در نتیجه کاهش چتر حمایتی امریکا در این منطقه، (د) افزایش رویکرد بیشتر به منطقه‌گرایی در سیاست جهانی (Regionalism)، که بر اهمیت قدرتهای منطقه ای، سازمانهای منطقه ای و ائتلافهای امنیتی مانند (مجموعه بریکس، سازمان معاهده امنیت دسته جمعی، سازمان همکاری شانگهای، اتحادیه اقتصادی ارواسیا، ابتکار کمربند و جاده و غیره) تکیه دارد. (ه) افزایش نقش بازیگران غیر دولتی (Non-State Actors) در روندهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی کشورهای منطقه.

در سایه این وضعیت ژئوپلیتیک منطقه ای، تهران تلاش کرد برای مقابله با نفوذ «امریکا - اسرائیل» در منطقه به تحکیم و اجرایی سازی فرهنگ راهبردی خود روی آورد تا ضمن تقویت نفوذ خود در منطقه منافع خود را نیز تأمین کند. در این راستا، ایران «راهبرد دفاع پیشدستانه» و «دکترین جنگ نامتقارن» را روی دست گرفت^(۱۱) که بر حفظ روابط راهبردی مستحکم با واحدهای سیاسی و نظامی در تمام نقاط منطقه مانند (بازیگران دولتی و غیر دولتی در سوریه، عراق، لبنان و یمن) و نیز حضور نیروهای ایرانی و نیروهای شبه نظامی در آن مناطق تکیه دارد. رهبران ایران از این شبکه منطقه ای با عنوان «محور مقاومت» یاد می کنند^(۱۲).

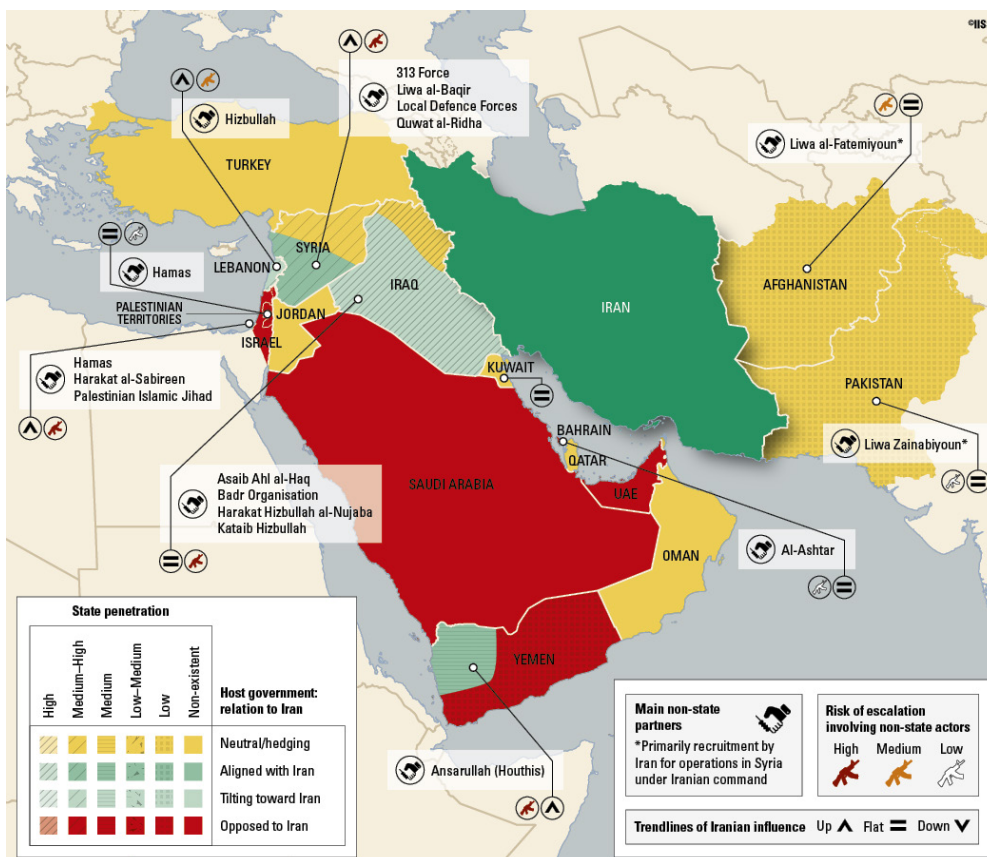
ایران با در پیش گرفتن این روش و راهبرد می کوشد جبهه جنگ احتمالی را تا آنجا که امکان دارد از مرزهای خود دورتر کند. و از راه دور، از ابزار بازدارندگی و محاصره در مقابله با دشمن خود یعنی اسرائیل بهره بجوید. و با استفاده از بازوهای نیابتی خود در خارج از ایران، رقبای خود مانند اسرائیل، ایالات متحده و پادشاهی عربستان

(۱۱) Gawdat Bahgat, «The Brewing War between Iran and Israel: Strategic Implications», Middle East Policy, Volume ۲۵, Issue ۳, September ۲۰۱۸, ۱۹. P. ۷۹-۶۷. Accessed: August ۲۰۲۳, ۲۹. <https://doi.org/10.1111/mepo.1۲۳۶۲>

(۱۲) Ibid.

سعودی را تهدید کرده و در جنگی نامتقارن به اهداف آنها حمله کند^(۱۳). و عملاً ایران در دهه گذشته موفق شد حضور و نفوذ خود در چندین کشور منطقه مانند سوریه، عراق و لبنان که به «هلال شیعی» موسوم هستند، تقویت کند. و بیش از هر زمانی حضور خود را در منطقه به رخ بکشد. ایران حضور نظامی خود را در سوریه تحکیم کرد و حمایت خود را از «حزب الله» افزایش داد و توانست نفوذ خود را در عراق نیز تقویت کند^(۱۴). (به نقشه شماره ۱ رجوع کنید).

نقشه نفوذ ایران در منطقه خاورمیانه

منبع: مؤسسه بین المللی مطالعات راهبردی (IISS)

تهران در راهبرد خود به این مسأله توجه نشان داده است که امکانات نظامی ایالات متحده و همپیمانان منطقه ای آن بسی بیشتر از توانمندیها و امکانات نظامی ایران است. در نتیجه، ایران از ایده جنگ کلاسیک صرف نظر کرده و به جای آن، به نقاط

(۱۳) Alexey Khlebnikov and Nikita Smagin, «De-Coding Fabric of Iran-Israeli Hostility in the Regional Context», in *The Geopolitics of Iran*, eds. Francisco José B. S. Leandro, Carlos Branco and Flavius Caba-Maria (Springer Nature Singapore Pte Ltd: Palgrave Macmillan, ۲۰۲۱). P. – ۳۸۷-۴۱۹. Accessed: August ۲۰۲۳, ۱۰. <https://doi.org/9-۳0۶۳-۱۶-۹۸۱-۹۷۸/۱۰,۱۰۰۷>

(۱۴) The International Institute for Strategic Studies (IISS), *Iran's Networks of Influence in the Middle East*, 1st Edition, (Routledge London, ۲۰۲۰). The International Institute for Strategic Studies (IISS) Website, Accessed: August ۲۰۲۳, ۱۸. <https://www.iiiss.org/publications/strategic-dossiers/iran-dossier>

ضعف در سیستم دفاعی دشمن تمرکز کرده است و تلاش دارد در آن سوی مرزهای خود با تهدیدها مقابله نماید تا جبهه جنگ احتمالی را از مرزهای خود دور سازد^(۱۰). بر اساس این رهیافتهای راهبردی، تهران به تاکتیکهای ایجاد «محور مقاومت» روی آورده است که تعدادی از سازمانها و جنبشهای همپیمان ایران در نقاط مختلف منطقه را شامل می شود. ایران با تشکیلات غیر دولتی در کشورهای همجوار مانند حزب الله در لبنان، حشد شعبی در عراق و حوثی ها در یمن ساختارهای شراکتی و ائتلافی ایجاد کرده است. و همین امر ویژگی فرصت طلبی سیاست ایران را نشان می دهد^(۱۶).

در این زمینه، می توان به چند عامل اساسی در راهبرد ایران اشاره کرد که تهران برای بازدارندگی و به محاصره در آوردن دشمن خود یعنی اسرائیل در فضای حیاتی منطقه از آن بهره می گیرد. این عوامل عبارتند از:

الف. تأکید بر جایگاه محوری مسأله فلسطین در گفتمان ایران: ایران در راهبرد خود برای تقویت نفوذ خود و نیز مقابله با قدرتهای منطقه ای و بین المللی از دو عامل ایدئولوژی و عملگرایی بهره می گیرد. اما در مورد منطقه خاورمیانه، ایران گفتمان مقابله با امپریالیسم (غربی-آمریکایی) و اسرائیل ستیزی را روی دست گرفته است تا از این طریق همچنان گروههای نیابتی خود در لبنان، فلسطین و سوریه را مورد حمایت قرار دهد^(۱۷) و همین مسأله وفاداری این گروهها به ایران را نیز تقویت می کند.

ب. تقویت توانمندیهای نظامی گروههای نیابتی به منظور بازدارندگی: ایران برای بازدارندگی و نیز مقابله با نفوذ آمریکا و اسرائیل در منطقه، تلاش می کند توانمندیهای نظامی و مخصوصا توانمندی موشکی گروههای نیابتی خود را در منطقه تقویت کند. به عنوان مثال، ایران سلاح و موشکهای پیشرفته ای در اختیار حزب الله لبنان قرار می دهد که می تواند عمق اسرائیل را در تیررس خود داشته باشد. حزب الله با داشتن این موشکها توانست در سال ۲۰۰۶ میلادی در جنگ پرهزینه ای، توان خود را به اسرائیل نشان دهد و ایران نیز با این موشکهایی که در

(10) De-Coding Fabric of Iran-Israeli Hostility in the Regional Context, Ibid. p. ۴۱۱ – ۴۰۹.

(16) J. Matthew McInnis, Iranian Deterrence Strategy and Use of Proxies, American Enterprise Institute, December ۲۰۱۶, ۶. Accessed: August ۲۰۲۳, ۱۳.

<https://www.aei.org/research-products/speech/iranian-deterrence-strategy-and-use-of-proxies/>

(17) Emil Avdaliani, *New World Order and Small Regions The Case of South Caucasus*,

(Springer Nature Singapore Pte Ltd: Palgrave Macmillan, ۲۰۲۲). P. ۱۳۳ – ۱۳۰. Accessed: August ۲۰۲۳, ۲۹.

https://doi.org/10.1007/978-981-19-9781-1_10

اختیار حزب الله قرار داد پیام بازدارنده ای را به تل آویو مخابره کرد مبنی بر اینکه هرگونه جنگ با ایران و یا حزب الله، خسارتهای داخلی جبران ناپذیری برای اسرائیل در پی خواهد داشت^(۱۸). و اکنون حزب الله با کمک ایران همچنان توان نظامی خود را افزایش می دهد. هرچند که حزب الله نتوانسته است توان نظامی خود را به سطح مطلوب برساند اما موفق شده است ضمن بالا بردن توان خود، موشکهای پیشرفته و دقیقی تولید کند و تجهیزات پهپادی و سیستمهای پدافند هوایی گسترده ای را به خدمت بگیرد^(۱۹).

به عبارت دیگر، ایران با استفاده از حزب الله توانسته است شکاف میان خود و اسرائیل که امکانات نظامی پیشرفته ای در اختیار دارد را پر کند. به همین علت، از نگاه رهبران ایران، لبنان و حزب الله برای امنیت ایران از اهمیت راهبردی برخوردارند و در «راهبرد دفاع پیشدستانه» تهران و بازداشتن دشمنان احتمالی، جایگاه محوری دارند^(۲۰). از سویی دیگر، تلاش می کند همزمان جبهه لبنان و سوریه را از لحاظ نظامی تقویت کند. گزارش منابع اسرائیلی حکایت از آن دارد که ایران در سوریه کارخانه های تولید و توسعه تجهیزات موشکی راه اندازی کرده است که این امر یکی از اهداف راهبردی ایران در منطقه است و مهمترین زنجیره تأمین حزب الله به شمار می رود. استدلال رهبران ایران این است که اگر ایران در سوریه حضور نداشته باشد، ناگزیر باید برای مقابله با پیامدهایی که جنگهای سوریه و عراق برای امنیت ملی ایران و مرزهای این کشور دارد، هزینه های بیشتری پردازد^(۲۱).

به طور کل، رهیافت ایران در مورد سوریه و لبنان این است که این دو کشور مهمترین پایگاه برای اقدامات نظامی ایران و حزب الله علیه اسرائیل است که در شرایط عادی با تولید تجهیزات جنگی در داخل لبنان و نیز انتقال سلاح از سوریه به لبنان به تقویت توانمندی نظامی می پردازد و در شرایط جنگی، جنگجویان در خدمت و سربازان ذخیره در لبنان با توانمندیهای نظامی گوناگون مانند (نیروهای رزمی، نیروهای ویژه، موشکهای زمین به زمین، موشکهای ضد تانک، موشکهای کروز و پهپادها) وارد عمل می شوند. البته نیروهای ذخیره در سوریه نیز برای تقویت جبهه لبنان می شتابند که به نیروی رزمی و اطلاعات ملحق می گردند. این امر سبب

(۱۸) De-Coding Fabric of Iran-Israeli Hostility in the Regional Context, Ibid. p. ۴۰۸ – ۴۰۶.

(۱۹) Carmit Valensi, Orna Mizrahi, Yoram Schweitzer, and others, «The Northern Arena: A Military Challenge Joined by Potential Political and Economic Cooperation», in *Strategic Analysis for Israel* ۲۰۲۳, The Institute for National Security Studies (INSS), February ۲۰۲۳. Accessed: August ۲۰۲۳, ۱۵.

https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/۰۲/۲۰۲۳/StrategicAssessment۲۳-۲۲_ENG.pdf

(۲۰) De-Coding Fabric of Iran-Israeli Hostility in the Regional Context, Ibid. p. ۴۰۷.

(۲۱) Ibid.

می شود که تل آویو در دو جبهه وارد جنگ شود و به روندهای نفوذ متقابل در سوریه و لبنان نیز اعتراف کند^(۲۲).

ج. تلاش ایران برای تداوم حضور نظامی و اجتماعی خود: ایران تلاش دارد حضور نظامی در مناطق نفوذ خود در کشورهای هلال شیعی را تقویت کند؛ گفتنی است حضور نظامی ایران در سالهای گذشته چه در قالب گروههای مسلح مورد حمایت این کشور و چه در قالب عناصر شبه نظامیان مسلح مانند سپاه پاسداران و سپاه قدس افزایش چشمگیری داشته است. برخی گزارشها حکایت از آن دارد که تهران مستشاران نظامی و نیروهای سپاه پاسداران را به سوریه می فرستد؛ این افراد که زمانی تعدادشان از چند صد نفر فراتر نمی رفت، اکنون به چند هزار نفر رسیده است^(۲۳). همچنین تهران، حدود ۲۰ هزار جنگجو از کشورهای لبنان، عراق، افغانستان و پاکستان برای نبرد در سوریه بسیج کرده است^(۲۴). همچنین ایران در داخل ارتش سوریه و شبه نظامیان محلی این کشور نفوذ کرده و حضور خود را تقویت کرده است (زیرا تشکیل نیروهای دفاع ملی و نیروهای دفاع محلی و نیز آموزش آنها با راهنمایی و حمایت ایران صورت گرفته است)^(۲۵). علاوه بر این حضور نظامی، ایران در زمینه های غیر نظامی مانند حوزه آموزش و فرهنگ و مخصوصا برای گسترش همکاری اقتصادی در زمینه های انرژی، صنعت و تجارت نیز دخالتهای فزاینده ای داشته است^(۲۶). علاوه بر آن، مراکز جریانهای مورد حمایت ایران که بر موازنه نیروهای سیاسی در سه کشور هلال شیعی تأثیرگذار هستند را نباید از نظر دور داشت؛ و این تأثیرگذاری به حدی است که اگر در تشکیل و مدیریت دولت در این کشورها با تهران هماهنگی نشود، کار به غایت سخت و حتی ناممکن می گردد^(۲۷).

از دیگر اقدامات ایران برای تقویت نفوذ منطقه ای خود که با هدف به محاصره در آوردن تل آویو صورت می گیرد، این است که با ایجاد آنچه به «هلال شیعی» یا «محور مقاومت» موسوم است تلاش دارد با نفوذ و تقویت حضور خود در

(۲۲) The Northern Arena: A Military Challenge Joined by Potential Political and Economic Cooperation, Ibid. p. ۵۹ – ۵۵.

(۲۳) Report: Iranian Entrenchment in Syria, United States Institute of Peace, September ۲۷, ۲۰۱۹. Accessed: August ۲۰, ۲۰۲۳, ۲۵. <https://iranprimer.usip.org/blog/۲۰۱۹/sep/۲۷/report-iranian-entrenchment-syria>

(۲۴) Ben Hubbard, Isabel Kershner and Anne Barnard, Iran, Deeply Embedded in Syria, Expands «Axis of Resistance», NYTimes, February ۲۰, ۲۰۱۸, ۱۹. Accessed: August ۲۰, ۲۰۲۳, ۲۸. <https://www.nytimes.com/۱۹/۰۲/۲۰۱۸/world/middleeast/iran-syria-israel.html>

(۲۵) De-Coding Fabric of Iran-Israeli Hostility in the Regional Context, Ibid. p. ۴۰۸ – ۴۰۷.

(۲۶) The Northern Arena: A Military Challenge Joined by Potential Political and Economic Cooperation, Ibid. p. ۵۷ – ۵۶.

(۲۷) Sima Shine, Raz Zimmt, Ephraim Asculai and others, Iran: The Imperative to Obstruct Nuclear Progress and Regional Entrenchment, in *Strategic Analysis for Israel* ۲۰۲۳, The Institute for National Security Studies (INSS), February ۲۰۲۳. Accessed: August ۲۰, ۲۰۲۳, ۲۰. <https://www.inss.org.il/publication/iran۲۰۲۳-/>

کشورهای همجوار اسرائیل، آن را به محاصره در آورده و عرصه را بر آن تنگ سازد. علاوه بر آن، به بن بست رسیدن مذاکرات هسته ای را نیز نباید از نظر دور داشت. همه این تحولات نگرانیهای امنیتی اسرائیل را در مورد توانمندیهای فزاینده ایران برانگیخته است که مبدا تهران با استفاده از بازوهای نیابتی خود و از خاک آنها عملاتی را علیه اسرائیل ترتیب دهد. از نگاه اسرائیل، ایران که در نزدیکی مرزهای اسرائیل در سوریه و لبنان حضور دارد، و از گروههای مقاومت فلسطینی مانند جنبش حماس و جهاد اسلامی حمایت می کند، مهمترین چالش امنیتی در جبهات شمالی، شرقی و جنوبی اسرائیل است. ارگانهای امنیتی و نظامی اسرائیل در برآوردهای امنیتی خود تعامل با وضعیت جدید را در نظر گرفته و سناریوهای تعامل با «جنگ در چندین جبهه» را تدارک دیده اند. آویو کوزاوی رئیس پیشین ستاد ارتش اسرائیل در سخنرانی خود در ۲۵ دسامبر ۲۰۱۹ میلادی به همین مسأله اشاره کرد و ایران و گروههای نیابتی آن را مهمترین تهدید برای اسرائیل خواند. او گفت که «جنگ با ایران تقریباً حتمی است» وی همچنین تأکید کرد که «ارتش برای چنین سناریویی آماده می شود»^(۲۸).

در همین راستا، اسرائیل راهبرد «جنگ بین جنگها» که در سال ۲۰۱۵ میلادی از آن رونمایی کرد، را در پیش گرفته است. این راهبرد بر انجام حملات نظامی محدود تکیه دارد که هدف از آن، خنثی کردن تهدیدها و ایجاد بازدارندگی و در عین حال پرهیز از جنگ افروزی و پرهیز از گذر به جنگ تمام عیار است^(۲۹). حملات پیاپی تل آویو به اهداف ایرانی در سوریه و عراق که شاهد گسترش جغرافیای حملات اسرائیلی بوده، در طول سال ۲۰۱۹ میلادی حکایت از همین امر دارد^(۳۰). علاوه بر آن، «جنگ سایه» میان طرفین در طول سالهای گذشته و مخصوصاً در طول سال ۲۰۲۱ میلادی جریان داشته است و میدان این جنگ به دریا نیز کشیده شده است و کشتیهای تجاری در دریای سرخ هدف چندین حملات متقابل ایران و اسرائیل بوده اند^(۳۱). وانگهی، تل آویو برای ترور دانشمندان نظامی و هسته ای ایران عملیات

(۲۸) Amos Harel, Israel-Iran Collision Almost Inevitable, IDF Chief Makes Clear, Haaretz, December ۲۰۱۹, ۲۸. Access: August ۲۰۲۳, ۱۷. <https://www.haaretz.com/israel-news/۲۸-۱۲-۲۰۱۹/ty-article/premium/israel-iran-collision-inevitable-idf-lebanon-syria-iraq-gaza/.....۱۷f-dc-V0d۳a-0afVf-feff۲e۳۱.....>

(۲۹) Ahmad Samih Khalidi, Original English translation of the ۲۰۱۵ Gadi Eisenkot IDF strategy, Journal of Palestine Studies, ۴۵, no. ۳۳-۱: ۲۰۱۶, (۱۷۸) ۲. Access: August ۲۰۲۳, ۱۸. https://www.palestine-studies.org/sites/default/files/attachments/jps-articles/JPS-۰۷_۱۷۸_Khalidi.pdf

(۳۰) De-Coding Fabric of Iran-Israeli Hostility in the Regional Context, Ibid

(۳۱) مهتاب عادل، «متغیر الأمن البحري في السياسة العسكرية الإسرائيلية تجاه حوض البحر الأحمر وشرق المتوسط»، دورية الملف المصري، شمارگان ۱۰۶، مرکز الأهرام للدراسات السياسية والإستراتيجية، تاریخ ۲۱ ژوئن ۲۰۲۳. تاریخ مطالعه: ۲۹ آگوست ۲۰۲۳.

June-Final.-۱۰۶-files/downloads/Mallf/۱۰۵/https://acpss.ahram.org.eg/Esdatat/MalafMasry.pdf

زیادی انجام داده است که ترور محسن فخری زاده دانشمند هسته ای نمونه آن است. همچنین اسرائیل با ارائه اطلاعات مهم به واشنگتن در زمینه اطلاعاتی کمک می کند و واشنگتن بر اساس همین اطلاعات توانست قاسم سلیمانی فرمانده سپاه قدس که یکی از بازوهای اصلی سپاه پاسداران است، را ترور کند^(۳۲). علاوه بر آن، اسرائیل برای تخریب زیرساختهای هسته ای ایران اقدام به طراحی برخی عملیات می کند که نمونه آن انفجاری است که در تابستان سال ۲۰۲۰ میلادی در تأسیسات هسته ای نطنز روی داد و گمانه زنی ها حکایت از آن دارد که این خرابکاری نیز توسط دستگاه اطلاعاتی اسرائیل طراحی شده بود^(۳۳). از دیگر اقدامات اسرائیل می توان به حملات سایبری علیه تأسیسات هسته ای ایران اشاره کرد که بهترین مثال در این زمینه همان حمله سایبری اسرائیل توسط ویروس «کرم استاکس نت» است که در سال ۲۰۱۰ میلادی تأسیسات هسته ای نطنز را هدف قرار داد^(۳۴).

با توجه به اینکه تل آویو و تهران - که موضع شان در طی سالیان گذشته نسبت به یکدیگر تغییری نکرده است- بر این نکته واقف هستند که سناریوی جنگ تمام عیار به زیان هر دو طرف خواهد بود. همچنین اسرائیل برای حمله نظامی یک جانبه و بدون کمک واشنگتن به ایران، شانس بسیار کمی دارد؛ زیرا با توجه به مسافت زیاد میان دو کشور جنگنده های اسرائیلی باید از فضای چندین کشور عبور کنند و جنگنده هایی که از اسرائیل پرواز می کنند در طول مسیر نیاز به سوخت گیری نیز دارند^(۳۵). می توان گفت که احتمال سناریوی جنگ نظامی به صورت جنگ تمام عیار همچنان بسیار پایین است؛ به ویژه اینکه قدرتهای بین المللی (کشورهای اروپایی، روسیه و چین) و تا حدودی واشنگتن از چنین سناریویی حمایت نخواهند کرد. در نتیجه، اسرائیل همچنان در اندیشه بازنگری راهبردهای کم هزینه ای چون راهبرد «جنگ بین جنگها» و «جنگ سایه» برای مقابله با ایران است. همچنین اسرائیل تلاش دارد با استفاده از تحولات ژئوپلیتیک ابزارهای بازدارندگی و ابزارهای فشار علیه ایران را

(۳۲) TOI STAFF, Israeli intel helped US carry out strike that killed Iran's Soleimani — report, Times of Israel, January ۲۰۲۰, ۱۲. Accessed: August ۲۰۲۳, ۳۰. <https://www.timesofisrael.com/israeli-intel-helped-us-carry-out-strike-that-killed-irans-soleimani-report/>

(۳۳) YONAH JEREMY BOB, Goal of Natanz explosion was to send 'clear' message to Iran — EXCLUSIVE, The Jerusalem Post, September ۲۰۲۰, ۱۷. Accessed: August ۲۰۲۳, ۲۵. <https://www.jpost.com/middle-east/goal-of-natanz-explosion-was-to-send-clear-message-to-iran۶۴۲۵۱۲->

(۳۴) Mark Hitchcock, *IRAN AND ISRAEL*, (HARVEST HOUSE PUBLISHERS, EUGENE, OREGON, ۲۰۱۳). P. ۳۵ – ۳۴.

(۳۵) Yossi Melman, Striking Iran's Nuke Sites Is an Impossible Mission for Israel. Here's What It Must Do, Haaretz, December ۲۰۲۱, ۱. Accessed: August ۲۰۲۳, ۲۲. <https://www.haaretz.com/israel-news/۰۱-۱۲-۲۰۲۱/ty-article/striking-irans-nuke-sites-is-an-impossible-mission-for-israel-heres-what-it-must/۰۰۰۰۱۷f-e۶bc-d۷0c-a۷ff-febd۱a۰e۰۰۰>

تقویت کند. گفتنی است کشورهای جنوب قفقاز که همسایگان شمالی ایران هستند، بخاطر مناقشات مرزی میان کشورهای همجوار از پدیده «نوار شکننده» رنج می برند که نمونه بارز آن مناقشه میان ارمنستان و آذربایجان است. تلاش کشورهای درگیر مناقشه برای حفظ توازن قدرت، به اسرائیل امکان می دهد که با نفوذ در این منطقه، زمینه حضور خود را فراهم سازد. از این رو در مقابل نزدیکی «ایران و ارمنستان» منطقه شاهد نزدیکی «اسرائیل و آذربایجان» نیز هست.

سوم: نقشه ژئوپلیتیک مناطق جنوب قفقاز و آسیای میانه و راهبرد اسرائیل برای محاصره ایران

جهان از یک سو شاهد شدت یافتن رقابت میان قدرتهای بزرگ است و از سوی دیگر، نظام بین الملل به سوی چند قطبی شدن در حرکت است. این متغیرهای ژئوپلیتیک در سطح بین الملل بر نقشه ژئوپلیتیک مناطقی چون خاورمیانه، جنوب قفقاز و آسیای میانه که در کانون رقابت بین المللی قرار دارند، نیز سایه می اندازد. (به نقشه شماره ۲ نگاه کنید).

نقشه شماره (۲) قفقاز و آسیای میانه

Source: M K Bhadrakumar, Russia Consolidates its Position as a Black Sea power: The US, Nato and Geopolitics of the War in Georgia, *The Asia-Pacific Journal*, Volume ۶, Issue ۹, Sep ۲۰۰۸, ۰۱. Accessed Date :September .۲۰۲۳, ۱۰ Retrieved From :<https://apjif.org/M-K-Bhadrakumar/۲۸۷۶/article.html>

همانطور که پیش از این نیز بیان شد، ایران تلاش دارد از این عوامل ژئوپلیتیک برای تقویت نفوذ منطقه ای و تأمین منافع امنیتی خود در خاورمیانه و مخصوصاً در منطقه شمالی هم مرز با اسرائیل بهره گیرد. به نظر می رسد که تل آویو نیز همان رویکرد را در پیش گرفته است و تحولات تازه ژئوپلیتیک در منطقه شمالی فضای راهبردی ایران را برای تحقق «بازدارندگی و محاصره» نفوذ ایران به خدمت می گیرد. از مهمترین این عوامل که تل آویو در اجرای راهبرد خود در این منطقه به آن چشم دوخته است، می توان به عوامل زیر اشاره کرد:

الف. رویکرد امریکا برای مقابله با نفوذ «روسیه و چین»: در چارچوب تلاشهای کنونی ایالات متحده برای تقویت امنیت خود و نیز پاسداری از جایگاهی که به عنوان یک قدرت برتر در سطح جهان دارد، در سایه تحولات فزاینده ژئوپلیتیک مرتبط با قدرت یافتن «چین و روسیه»، واشنگتن تلاش می کند قدرت موازنه گر خود را به خارج و به منطقه اوراسیا منتقل کند^(۳۶). و با استفاده از ترکیب جغرافیای ساختارهای نوین ژئوپلیتیک در این مناطق مانند «نوارهای شکننده» که ناشی از مناقشات مرزی میان کشورهای همسایه در آن مناطق است، در حل این مناقشات منطقه ای نقش آفرینی کند، و با توازن قوا و ائتلاف با رقبای منطقه ای چین و روسیه تلاش نماید این دو رقیب خود را به محاصره در آورد^(۳۷). و در این زمینه از مقاومت کشورهای همسایه روسیه و چین در برابر نفوذ توسعه طلبانه آنها استفاده می کند. گفتنی است که این دو کشور در تلاشند با الحاق خاک کشورهای دیگر به قلمرو خود، امپراطوری تازه ای را پی نهند. این اقدام واشنگتن سبب می شود که کشورهای روسیه و چین توسط کشورهای متخاصم به محاصره درآیند و رویکرد توسعه طلبانه آنها با مقاومت بیشتری روبرو شود.

و با توجه به وجود پدیده «نوارهای شکننده» در منطقه شمالی فضای راهبردی ایران و در جنوب قفقاز و آسیای میانه، می بینیم که «جنگهای انگیزشی» در این مناطق -که مناقشات مرزی میان آذربایجان و ارمنستان بهترین مثال آن است- زمینه دخالت رقبای راهبردی خارجی مانند روسیه، ایالات متحده، ترکیه، ایران و اسرائیل در آنجا را مهیا می کند. گفتنی است کشورهای درگیر مناقشه برای مقابله با نفوذ رقیب خود، خواهان دخالت قدرتهای خارجی می شوند.

نمونه عینی این رویکرد را می توان در تحرکات آمریکا در منطقه جنوب قفقاز ملاحظه کرد که شاهد ترافیک تماسهای آمریکایی با مقامات دو کشور درگیر مناقشه در جنوب

(۳۶) Classical geopolitics: A new analytical model, Ibid. p. ۱۰۰ – ۱۰۲.

(۳۷) Ibid.

قفقاز یعنی ارمنستان و آذربایجان است^(۳۸). و برزی نشانه ها از همکاریهای مهم نظامی امریکا با این دو کشور خبر می دهد. وزارت دفاع ارمنستان در ۶ سپتامبر ۲۰۲۳ میلادی از آمادگی برای رزمایش نظامی مشترک با ایالات متحده خبر داد که این رزمایش عملاً تحت عنوان «شریک عقاب» در ۱۱-۲۰ سپتامبر ۲۰۲۳ میلادی و در خاک ارمنستان انجام شد^(۳۹).

این تحرکات امریکا نشان می دهد که ایالات متحده برای مقابله با نفوذ روسیه در منطقه جنوب قفقاز، از مدل تخته شطرنج که قبلاً اشاره ای به آن داشتیم، پیروی می کند. آمریکا تلاش دارد با نزدیک شدن به همپیمان منطقه ای دیرین روسیه یعنی ارمنستان، روسیه را در محاصره قرار دهد. در جنگ اخیر که ارمنستان با آذربایجان داشت، مسکو از حمایت ایروان شانه خالی کرد و این امر سبب سردی روابط میان مسکو و ایروان شد و آمریکا نیز از این تنش به وجود آمده برای نزدیکی بیشتر با ایروان استفاده می کند.

ب. مناقشه میان «آذربایجان و ارمنستان»: فضای پساشوری مناطق جنوب قفقاز همواره شاهد تنشها و درگیریهای مداومی بوده است. وجود مناقشات مرزی سبب پیدایش «نوارهای شکننده» در این مناطق شده است که از مهمترین آنها می توان به تنشهای مداوم میان آبخازستان و گرجستان، تنش میان اوسیتای جنوبی و گرجستان و تنش میان منطقه جدایی طلب ترانس نیستریا (جمهوری پریدنستروویا) و کشور مولداوی اشاره کرد. اما مهمترین این درگیریها، جنگ میان آذربایجان و ارمنستان بر سر منطقه نارگورنو قره باغ است و ریشه های آن به سال ۱۹۹۲ میلادی باز می گردد که جنگ اول، میان طرفین درگرفت و به پیروزی ارمنستان ختم شد. شعله های این جنگ بار دیگر در سال ۲۰۲۰ میلادی زبانه کشید و آذربایجان موفق شد منطقه مورد مناقشه را تحت کنترل خود درآورد. شایان ذکر است که اکنون نیز نشانه های درگیری در افق خودنمایی می کند؛ زیرا آذربایجان تلاش می کند گذرگاه لاپچین را در محاصره قرار دهد تا ارمنی های منطقه آرتساخ / ناگورنو قره باغ که راه ارتباطی خود با ارمنستان را از دست داده اند، مجبور به ترک

(۳۸) Release of the Press Service of the President, The Azerbaijan State News Agency, September ۲۰۲۳, ۶. Access: September ۲۰۲۳, ۸. https://azertag.az/en/xeber/release_of_the_press_service_of_the_president۲۷۳۶۲۷۳-

See also:

Armenian Foreign Minister holds phone call with U.S. acting Assistant Secretary of State for European, Eurasian Affairs, Armen press news agency, September ۸, ۲۰۲۳. <https://www.armenpress.am/eng/news/۱۱۱۹۰۳۹/>

(۳۹) Mark Trevelyan, Armenia to exercise with US troops next week in sign of frustration with Russia, Reuters, September ۲۰۲۳, ۶. <https://www.reuters.com/world/armenia-us-hold-joint-military-drills-sept-۰۶-۰۹-۲۰۲۳-۲۰-۱۱-/>

منطقه می شوند^(۴۰). به عنوان مثال، آذربایجان در ۱۹ سپتامبر ۲۰۲۳ میلادی در یک عملیات نظامی، نیروهای ارمنستان در منطقه نارگورنو قره باغ را هدف قرار داد و در بیانیه ای هدف از این عملیات را مبارزه با نیروهای تروریست اعلام کرد. وزارت دفاع ارمنستان نیز هرگونه حضور نیروهای خود در منطقه مورد نظر را رد کرد^(۴۱). در نتیجه این تحولات در مناقشه میان طرفین و سنگینی کفه ترازو به نفع آذربایجان و همزمان، تحولات ژئوپلیتیک که با رقابتی منطقه ای برای حفظ توازن میان یکدیگر خواهان دخالت بیشتر رقابتی راهبردی خارجی هستند، همه این مسائل به تقویت حضور اسرائیل در آذربایجان انجامیده است و باکو به فناوری های اسرائیل مانند تجهیزات پهپادی نظامی رو آورده است. الهام علی اف در دیدار با بنیامین نتانیاهو نخست وزیر اسرائیل در سال ۲۰۱۶ میلادی، تأکید کرد که کشورش تجهیزات نظامی به قیمت ۵ میلیارد دلار از جمله پهپاد و سیستمهای ماهواره ای از اسرائیل خریداری می کند^(۴۲). و در سال ۲۰۱۷ میلادی مؤسسه تحقیقات صلح بین المللی استکلهم اعلام کرد که باکو به ارزش ۱۲۷ میلیون دلار فناوری نظامی از تل آویو خریداری کرده است^(۴۳).

علاوه بر آن، برخی گزارشها حکایت از آن دارد که اسرائیل هماهنگی هایی با آذربایجان به عمل آورده است که به اسرائیل اجازه می دهد برای گشت زنی های هوایی احتمالی به خارج، از خاک آذربایجان استفاده کند^(۴۴)؛ و ایران نیز بارها و بارها ادعا کرده است که اسرائیل از خاک آذربایجان برای کسب اطلاعات جاسوسی علیه ایران استفاده می کند. تهران همچنین ادعا کرده است که تل آویو یک «پایگاه جاسوسی» در آذربایجان دارد^(۴۵). در سال ۲۰۱۲ میلادی بعد از حادثه ترور مصطفی احمدی روشن

(۴۰) Silvia Boltuc, «Iran: a geopolitical scenario of the new escalation with Israel and Azerbaijan», Geopolitical Report ISSN ۲۵۹۸-۲۷۸۵, Volume ۳۰, Issue ۱. Accessed: August ۲۰۲۳, ۲۹. <https://www.specialeurasia.com/۰۳/۰۳/۲۰۲۳/iran-israel-azerbaijan/>

(۴۱) Tim Lister, Gianluca Mezzofiore and others, Azerbaijan launches operation against Armenian forces in Nagorno-Karabakh, CNN, September ۲۰۲۳, ۲۰. <https://edition.cnn.com/۱۹/۰۹/۲۰۲۳/asia/armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh-bombardment-intl/index.html>

(۴۲) Gili Cohen, Azerbaijan's President: We've Bought Almost ۵\$ Billion in Israeli Military Goods, Haaretz, December ۲۰۱۶, ۱۴. Accessed: September ۲۰۲۳, ۲.

<https://www.haaretz.com/israel-news/۱۴-۱۲-۲۰۱۶/ty-article/.premium/azerbaijan-has-bought-0-billion-in-israeli-military-goods/۰۰۰۰۰۱۷f-dee-0d۳a-0af۷f-feef۰e۱۷۰۰۰۰>

(۴۳) SIPRI Yearbook ۲۰۱۷, STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE, ۲۰۱۷. Accessed: September ۲۰۲۳, ۲.

<https://www.sipri.org/yearbook/۲۰۱۷>

(۴۴) Mark Perry, Israel's Secret Staging Ground, Foreign Policy, March ۲۰۱۲, ۲۸. Accessed: September ۲۰۲۳, ۳.

<https://foreignpolicy.com/۲۸/۰۳/۲۰۱۲/israels-secret-staging-ground/>

(۴۵) Ahmad Hashemi, Iran's Weak Spot—Azerbaijanis—Serves Israel Well, Hudson Institute, February ۲۰۲۳, ۲۱. Accessed: September ۲۰۲۳, ۳.

<https://www.hudson.org/foreign-policy/iran-weak-spot-azerbaijanis-serves-israel-well>

دانشمند هسته ای، ایران آذربایجان را متهم کرد که به سازمان جاسوسی اسرائیل کمک کرده است^(۴۶). ایران در اکتبر ۲۰۲۱ میلادی نیز اتهامات مشابهی را متوجه باکو کرده بود^(۴۷).

در حال حاضر، آذربایجان در تلاش است از طریق احداث دالان زنگزور که از استان سیونیک ارمنستان می‌گذرد، دسترسی مستقیم خود به جمهوری خودمختار نخجوان را فراهم ساخته و مرزهای ایران با ارمنستان را قطع کند و در نتیجه، گامی در راستای انزوای ایران بردارد^(۴۸). علاوه بر آن، این امر راه ارتباطی ایران با روسیه و اروپا را نیز قطع کرده و ایران را از کریدورهای انرژی کنار می‌زند. و این به نفع طرح «ترکی - آذربایجانی» است^(۴۹). یکی از رسانه های وابسته به سپاه پاسداران ادعا کرده است که «آنچه از آن به «دالان زنگزور» یاد می‌شود، از منطقه سیونیک ارمنستان خواهد گذشت که دسترسی ایران به راه ارتباطی راهبردی با روسیه و اروپا را سد می‌کند»^(۵۰).

ج. رقابت «ترکیه-ایران»: با توجه به تحولی که در سیاست خارجی ترکیه ایجاد شده است و نگاه آن را به عصر «عمق راهبردی» معطوف داشته، و مشارکت ژئوپلیتیک نزدیکتر این کشور با خاورمیانه و دیگر مناطق را در اولویت قرار داده است، اکنون همین رویکرد در مورد جنوب قفقاز و شرق دریای سیاه نیز با جدیت دنبال می‌شود و آنکارا در تلاش است از طریق همکاری نظامی روز افزون با گرجستان و آذربایجان و انجام طرحهای همکاری با آذربایجان مانند احداث دالان زمینی به دریای خزر و همچنین برقراری روابط نزدیکتر در زمینه های نظامی و انرژی که حضور آنکارا در بخش شرقی جنوب قفقاز را تقویت می‌کند، نفوذ ژئوپلیتیک بیشتری را برای خود رقم بزند^(۵۱).

(۴۶) Reuters Staff, Iran summons Azeri envoy over scientist killing, Reuters, FEBRUARY ۲۰۱۲, ۱۲. Accessed: September ۲۰۲۳, ۲.

<https://www.reuters.com/article/us-iran-azerbaijan-idUSTREA1B0S۲۰۱۲۰۲۱۲>

(۴۷) AFP, Azerbaijan denies Iran's claim it is hosting Israeli military troops, The Times of Israel, October ۲۰۲۱, ۳. Accessed: August ۲۰۲۳, ۲۹.

<https://www.timesofisrael.com/azerbaijan-denies-irans-claim-it-is-hosting-israeli-military-troops/>

(۴۸) Silvia Boltuc, «Azerbaijan-Iran crisis and Tehran-Yerevan's new transit route», Geopolitical Report, Volume ۱۲, Issue ۷. October ۲۰۲۱, ۱۶. Accessed: August ۲۰۲۳, ۲۹.

<https://www.specialeurasia.com/۱۶/۱۰/۲۰۲۱/azerbaijan-iran-crisis-tehran-erevan-transit-route/>

(۴۹) Silvia Boltuc, «Will Growing tension between Azerbaijan and Iran destabilise the Southern Caucasus?», Geopolitical Report ISSN ۲۵۹۸-۲۷۸۵ Volume ۳۰, Issue ۳. Accessed: August ۲۰۲۳, ۲۹.

<https://www.specialeurasia.com/۰۶/۰۴/۲۰۲۳/iran-azerbaijan-crisis/>

(۵۰) Iran: a geopolitical scenario of the new escalation with Israel and Azerbaijan, Ibid.

(۵۱) New World Order and Small Regions: The Case of South Caucasus, Ibid. P. ۱۲ – ۱۱.

اینگونه تحرکات ترکیه، نگرانیهای ایران را به دنبال دارد. از نگاه ایران، تقویت نفوذ ترکیه در فضای راهبردی ایران به کاهش نفوذ این کشور می انجامد. و این واقعیت در سالهای اخیر و بعد از جنگ ۲۰۲۰ میلادی نارگورنو قره باغ خود را به وضوح نشان داده است. امضای «بیانیه شوشا» که در ژوئن ۲۰۲۱ میلادی در شوشا میان الهام علی اف رئیس جمهور آذربایجان و همتای ترکی وی به امضا رسید، تقویت منافع ترکیه در طول مرزهای شمالی ایران را به دنبال داشت. طبق این سند، هرگونه تهاجم به یکی از این دو کشور، به منزله حمله به هر دو کشور است^(۵۲). افزون بر آن، ترکیه و آذربایجان یادداشت تفاهمی را به امضا رسانده اند که به موجب آن شرکت «بوتاش» ترکیه که در زمینه تجارت خطوط انتقال نفت خام و گاز طبیعی فعالیت دارد، مناقصه ای را در مورد احداث خطوط انتقال گاز به نخجوان برگزار کرده است^(۵۳). احداث این خط لوله، حجم صادرات گاز ایران به آذربایجان را محدود می کند^(۵۴).

از نگاه منطقه ای، ایران نسبت به احداث یک دالان زمینی که ترکیه را به آذربایجان و دریای خزر وصل کند، نگران است؛ زیرا دخالت ترکیه و دسترسی آن به همسایگان ایران در آسیای میانه یک تحول ویرانگر برای ایران است^(۵۵)؛ به ویژه اینکه آذربایجان در ۲۵ مارس ۲۰۲۳ میلادی با نقض شروط توافقنامه ۹ نوامبر ۲۰۲۰ میلادی، به خط تقسیم در منطقه شوشا وارد شد و ارتش آذربایجان تعدادی از ارتفاعات واقع میان روستای جغازور و زابوخ و مناطق وسیع مرزی را تحت کنترل خود در آورد^(۵۶).

این رقابت تازه میان دو قدرت منطقه ای که در آن کفه ترازو به نفع آنکارا سنگینی می کند، زمینه را برای تقویت حضور اسرائیل در منطقه هموار می سازد؛ زیرا اسرائیل اخیراً همکاریهای خود را با آنکارا افزایش داده است و روابط «ترکیه - اسرائیل» در آگست ۲۰۲۲ میلادی گشایشی را تجربه کرد و هر دو کشور از عادی سازی روابط و بازگشت سفرای یکدیگر خبر دادند^(۵۷). این تحولات ممکن است به ایجاد یک چارچوب

(۵۲) Azerbaijan, Turkey signed Shusha Declaration on allied relations, President of the Republic of Azerbaijan, June ۲۰۲۱, ۱۵. Accessed: September ۲۰۲۳, ۸.

<https://president.az/en/articles/view/0۲۱۱۵>

(۵۳) Ebru Cevrioglu, Turkey, Azerbaijan sign MoU to supply gas to Nakhchivan, Anadolu Agency, December ۲۰۲۰, ۱۵. Accessed: August ۲۰۲۳, ۳۱.

<https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-diplomacy/turkey-azerbaijan-sign-mou-to-supply-gas-to-nakhchivan/۳۱۳۱۸>

(۵۴) Muhammad Hussein, Iran's mistake in its Nagorno-Karabakh policy sees Turkey reaping the rewards, Middle East Monitor (MEMO), November ۲۰۲۰, ۱۹. Accessed: September ۲۰۲۳, ۱۰.

<https://www.middleeastmonitor.com/-/۲۰۲۰۱۱۱۹irans-mistake-in-its-nagorno-karabakh-policy-sees-turkey-reaping-the-rewards/>

(۵۵) New World Order and Small Regions The Case of South Caucasus, Ibid.

(۵۶) Iran: a geopolitical scenario of the new escalation with Israel and Azerbaijan, Ibid.

(۵۷) Isabel Kershner, Israel and Turkey to Restore Full Diplomatic Ties, The New York Times, August ۲۰۲۲, ۱۷. Accessed: August ۲۰۲۳, ۳۱.

همکاری تازه ای با حضور سه گانه «ترکیه، اسرائیل و آذربایجان» در جنوب قفقاز انجامد که این امر یک تهدید ژئوپلیتیک است که به کاهش نفوذ ایران در فضای راهبردی در منطقه شمالی آن می انجامد.

د. تیرگی روابط «روسیه-ارمنستان»: در حال حاضر و در پی جنگ اخیر نارگورنو قره باغ، روابط میان روسیه و ارمنستان که همپیمانان دیرین یکدیگر بودند، به تیرگی گراییده است. زیرا ارمنستان موضع بیطرفانه روسیه در جنگ اخیر را اینگونه تفسیر می کند که روسیه از حمایت ارمنستان شانه خالی کرد و همین امر کفه ترازو را به نفع آذربایجان سنگین کرد و سبب شد که آذربایجان با حمایت «ترکیه و اسرائیل» پیروز این میدان گردد. این تحولات زمینه نزدیکی هرچه بیشتر ارمنستان با غرب و مخصوصا ایالات متحده را فراهم کرد. ارمنستان در تاریخ ۶ سپتامبر ۲۰۲۳ میلادی از هماهنگیها به منظور برگزاری یک رزمایش مشترک نظامی با ایالات متحده تحت عنوان «شریک عقاب ۲۰۲۳» خبر داد. از دیگر نشانه های نزدیکی ارمنستان به غرب، می توان به سفر همسر نخست وزیر ارمنستان به همراه دبیر کل سازمان ملل متحد به کی یف و ارسال کمکهای بشردوستانه اشاره کرد^(۵۸). طبق برزی گزارشها ارمنستان قصد دارد از اتحادیه گمرکی ارواسیا و سازمان پیمان امنیت جمعی خارج شود^(۵۹).

روسیه ضمن محکوم کردن این تحرکات، سفیر ارمنستان را فراخواند و اعتراض شدید کشورش را نسبت به آنچه در بیانیه روسیه اقدامات «غیر دوستانه» اخیر ارمنستان یاد شده است، به وی اعلام کرد. از جمله این اقدامات ارمنستان، به رسمیت شناختن دادگاه بین المللی کیفری بر مبنای اساسنامه رم بود؛ این در حالیست که این دادگاه رئیس جمهور پوتین را به جنایت جنگی محکوم کرده و برای او قرار بازداشت صادر کرده است^(۶۰).

این اقدامات ارمنستان در راستای سیاست خارجی ایروان که همانا در پیش گرفتن «سیاست خارجی چندجانبه» است، صورت می گیرد. زیرا به باور ارمنستان اعتماد نامتقابل به روسیه مانع مانور دهی کشورش در نظام چند قطبی بین المللی می

<https://www.nytimes.com/17/08/2022/world/middleeast/israel-turkey-relations-ambassadors.html>

(۵۸) نیزافیسیمایا غازیتا، آرمینیا تحاول التقرب من الولايات المتحدة دون الالبتعاد عن روسيا، روسيا اليوم، ۸ سپتامبر ۲۰۲۳. ر.ک: <https://ar.rt.com/w036>

(۵۹) یفغینی بوزنیاکوف، ما ينتظر آرمینیا وباشینیان بعد خسارة قره باغ، روسيا اليوم، تاریخ ۲۱ سپتامبر ۲۰۲۳. ر.ک: <https://ar.rt.com/w2zq>

(۶۰) الخارجية الروسية تستدعي السفير الأرميني على خلفية تصرفات يريفان غير الودية، روسيا اليوم، تاریخ ۸ سپتامبر ۲۰۲۳. ر.ک: <https://ar.rt.com/w0dg>

شود^(۶۱). و این امر به تل آویو امکان می دهد تا با کمک آمریکا، حضور خود را در معادله محاسبات بین المللی ایروان که شریک سنتی ایران است، تثبیت کند.

۵. تنش در روابط «آذربایجان و ایران»: رابطه میان این دو کشور همواره با تنش همراه بوده است و این تنش در پی حادثه حمله به سفارت آذربایجان در ۲۷ ژانویه ۲۰۲۳ میلادی که منجر به کشته شدن یک کارمند و زخمی شدن دو فرد دیگر شد، به اوج خود رسید^(۶۲). به دنبال آن، در تاریخ ۲۹ ژانویه تمامی کارمندان سفارت آذربایجان به همراه خانواده هایشان ایران را ترک کردند که نشانه ای دیگر از بالا گرفتن تنشها میان طرفین است. این تنش در چندین مسأله ریشه دارد که رقابت «ایران - آذربایجان» بر سر منابع نفتی در دریای خزر از مهمترین این عوامل است؛ زیرا آذربایجان مانع تحقق اهداف ایران در قفقاز می شود.

همچنین وجود اقلیت آذری زبان در ایران از دیگر عواملی است که به تنش میان طرفین دامن می زند^(۶۳). از نگاه تهران، حضور جامعه آذری زبان در ترکیب بافت جمعیت ایران یکی از عوامل تهدید است و تهران همواره نگران است که مبادا حامیان بین المللی باکو مانند «اسرائیل، ترکیه و ایالات متحده» با استفاده از این عامل گرایشهای جدایی طلبانه را در مناطق شمالی و هم مرز با آذربایجان تقویت کنند. و باکو نیز گهگاهی روی این مسأله مانور می دهد. در ماه اوت ۲۰۲۲ میلادی، برخی رسانه های وابسته به نهاد ریاست جمهوری آذربایجان مقالات و تحلیلهایی را منتشر کردند که در آنها از حق آذربایجان نسبت به الحاق مناطق شمالی ایران، سخن به میان آمده بود^(۶۴). با توجه به اینکه چهار تن از نمایندگان خامنیه ای در استان آذربایجان ایران اقدام کشور آذربایجان در بازپس گرفتن منطقه ناگورنو قره باغ را «بر اساس شریعت» قانونی و «در راستای چهار قطعنامه شورای امنیت بین المللی» خواندند، می توان گفت که استفاده از این عناصر می تواند نگرانیهای ایران را به دنبال داشته باشد^(۶۵).

در نتیجه این تنشها و نیز تلاش تهران برای حمایت از ارمنستان جهت مقابله با آذربایجان، اسرائیل در سالهای اخیر توانسته است جای پای در باکو برای خود تدارک

(۶۱) New World Order and Small Regions The Case of South Caucasus, Ibid. p. ۱۴۹ – ۱۴۶.

(۶۲) Fatal shooting at Azerbaijan Embassy in Iran raises tensions, APNews, January ۲۰۲۳, ۲۷. Accessed :August.۲۰۲۳, ۳۰.

<https://apnews.com/article/iran-politics-azerbaijan-government-fires-c9c03dc12677ff37fe48acd84291337>

(۶۳) Alexander Grinberg, Iran's proxy war against Azerbaijan, The Jerusalem Institute for Strategy and Security (JISS), June ۲۰۲۳, ۲۶. Accessed :August.۲۰۲۳, ۳۰.

<https://jiss.org.il/en/grinberg-irans-proxy-war-against-azerbaijan/>

(۶۴) Iran: a geopolitical scenario of the new escalation with Israel and Azerbaijan, Ibid.

(۶۵) New World Order and Small Regions The Case of South Caucasus, Ibid. p. ۱۴۶ – ۱۴۴.

ببیند که افزایش همکاری نظامی میان اسرائیل و آذربایجان و تجهیز باکو با فناوریها و سلاحهای پیشرفته توسط تل آویو حکایت از همین امر دارد^(۶۶). علاوه بر آن، افزایش سطح روابط دیپلماتیک میان دو کشور نیز از دیگر نشانه های نزدیکی دو کشور است. آذربایجان در ماه مارس ۲۰۲۳ میلادی سفارت جدید خود را در تل آویو افتتاح کرد. جیحون بایرامف وزیر خارجه آذربایجان و همتای اسرائیلی وی ایلی کوهین در یک کنفرانس مطبوعاتی که در ۲۹ مارس ۲۰۲۳ میلادی در اسرائیل برگزار شد، اعلام کردند که «آذربایجان و اسرائیل تهدیدهای مشترکی دارند که منبع آنها ایران است. آنها تهران را به برهم زدن ثبات متهم کردند»^(۶۷). این تحولات منجر به تنش بیشتر در روابط تهران و باکو شد و در ۵ آوریل ۲۰۲۳ میلادی تعداد ۲۱۰ نماینده مجلس ایران با صدور بیانیه مشترکی اقدام آذربایجان مبنی بر گشایش سفارت در تل آویو و تعیین سفیر خود در اسرائیل را محکوم کردند^(۶۸).

علاوه بر آن، برخی از گزارشها حکایت از آن دارد که باکو به تل آویو اجازه داده است در صورت اقدام به حمله احتمالی به تأسیسات هسته ای ایران، بتواند از فرودگاههای این کشور استفاده کند. روزنامه «ها آرتس» اسرائیلی در اوایل ماه مارس ۲۰۲۳ میلادی در گزارشی به این مطلب پرداخت^(۶۹) اما بعد از آن، سفیر آذربایجان در اسرائیل این مطلب را تکذیب کرد^(۷۰).

ایران آذربایجان را متهم می کند که زمینه فعالیت اسرائیل در مناطق مرزی با این کشور را فراهم ساخته است. ایران همچنین اسرائیل را متهم می کند که از خاک کشوری در جنوب قفقاز برای اقدامات تجاوزکارانه منطقه ای و جاسوسی استفاده

(۶۶) آذربایجان تتزود بصورایخ إسرائیلیة، روسیا الیوم، ۳ نوامبر ۲۰۲۱. تاریخ وصول: ۱۰ سپتامبر ۲۰۲۳. ر.ک: <https://rncm/com.rt.ar/>

(۶۷) Azerbaijan to open embassy in Israel today, Ministry of Foreign Affairs, March ۲۰۲۳, ۲۹

Accessed :August ۲۰۲۳, ۳۰

<https://www.gov.il/en/departments/news/azerbaijan-to-open-embassy-in-israel-today-۲۹-mar۲۰۲۳->

(۶۸) Will Growing tension between Azerbaijan and Iran destabilise the Southern Caucasus?, Ibid.

(۶۹) Avi Scharf and Oded Yaron, ۹۲ Flights From Israeli Base Reveal Arms Exports to Azerbaijan, Haaretz, Mar ۲۰۲۳, ۶. Accessed :August ۲۰۲۳, ۲۲

<https://www.haaretz.com/israel-news/security-aviation/۰۶-۰۳-۲۰۲۳/ty-article-magazine./premium-۹۲/flights-from-israeli-base-reveal-arms-exports-to-azerbaijan-۰۰۰۰۰۱۸۵/fd۳d-d۹۶e-adeff۳dc۳۸e۰۰۰۰>

See also:

- Baku To Allow Israel To Use Its Airfields To Attack Iran – Report, Iran International, May ۳, ۲۰۲۳. Accessed :August ۲۰۲۳, ۲۵ <https://www.iranintl.com/en۲۰۲۳۰۳۰۵۷۱۳۹/>

- Striking Iran's Nuke Sites Is an Impossible Mission for Israel. Here's What It Must Do, Ibid.

(۷۰) MAAVAN JAFFE-HOFFMAN, Azerbaijan envoy to Israel: You cannot use our airfields to attack Iran, The Jerusalem Post (jpost), March ۲۰۲۳, ۱۰. Accessed :August ۲۰۲۳, ۲۵ <https://www.jpost.com/international/article۷۳۳۹۳۵->

می کند^(۷۱). بعد از جنگ باکو علیه ارمنستان در سپتامبر ۲۰۲۲ میلادی، ایران در ۱۷ اکتبر ۲۰۲۲ میلادی در مناطق مرزی با آذربایجان دست به مانورهای نظامی با نام «ایران بزرگ» زد^(۷۲). این تمرینات نظامی در چارچوب دکترین بازدراندگی نظامی ایران صورت می گیرد تا آمادگی تهران برای مقابله با هرگونه تهدید خارجی را به نمایش بگذارد.

و. راهبرد «بازی بزرگ» در آسیا: این راهبرد بازتابی از تحولات ژئوپلیتیک است که از شدت یافتن رقابت میان قدرتهای بزرگ مخصوصا ایالات متحده و چین ناشی می شود. زیرا ایالات متحده تلاش می کند بواسطه «کشورهای تأثیرگذار» در مناطق جغرافیایی گوناگون با نفوذ چین در آسیا مقابله کند؛ به ویژه اینکه قدرتهای بزرگ در چارچوب آنچه به «عصر بازی بزرگ جدید» شناخته می شود، برای سیطره و نفوذ در آسیای میانه، در آن مناطق با یکدیگر رقابت می کنند. و مجموعه مختلفی از بازیگران برای سیطره یافتن بر آن مناطق و در اختیار گرفتن ثروتهای آن مخصوصا منابع طبیعی که در دریای خزر نهفته است و نیز ذخیره نفت و گاز طبیعی در آنجا با یکدیگر به رقابت می پردازند^(۷۳).

بر اساس راهبرد امریکا در تکیه کردن بر «کشورهای تأثیرگذار»، ایالات متحده تلاش می کند ائتلافهای چند جانبه ای ایجاد کند که مبنای نظامهای جدید منطقه ای گردد و تلاشهای کشورهای عضو در مقابله با دشمنان را در یک راستا قرار دهد^(۷۴). این چهارچوبها برای اسرائیل این فرصت را فراهم می سازد که با کمک امریکا و از طریق ائتلاف با این کشورها، در آن مناطق نفوذ کند. نمونه عملی این مدل را می توان در ائتلاف «۱۲U۲» میان هند، اسرائیل، امارات متحده عربی و آمریکا مشاهده کرد که در جولای ۲۰۲۲ میلادی در جریان سفر بایدن به خاورمیانه تأسیس شد^(۷۵). ایالات متحده می خواهد یک چارچوب کاری برای همپیمانان ایجاد کند که در آن، به جای ایالات متحده، خود کشورهای شریک بازیگران اصلی باشند. علی رغم اینکه هدف اصلی این ائتلاف کمک به مقابله با نفوذ روزافزون چین در

(۷۱) Iran: a geopolitical scenario of the new escalation with Israel and Azerbaijan, Ibid.

(۷۲) Joshua Kucera, Iran's military starts "massive" drills on Azerbaijani border, Eurasianet, October ۲۰۲۲, ۲۰. Accessed :August ۲۰۲۳, ۳۱ <https://eurasianet.org/irans-military-starts-massive-drills-on-azerbaijani-border>

(۷۳) رباب محروس، عرض «جیوپولیتیک النزاعات في قارة آسيا: الخصوصيات - الديناميات - التداغيات»، عبد القادر دندن (محرر)، مجله آفاق إستراتيجية، شمارگان ۴، مركز المعلومات ودعم اتخاذ القرار - مجلس الوزراء، اکتبر ۲۰۲۱.

(۷۴) Classical geopolitics: A new analytical model, Ibid. P.۱۲۱ – ۱۱۴.

(۷۵) Jack Dutton, US, India, UAE, Israel announce creation of ۱۲U۲ joint business coalition, Al-monitor, April ۲۰۲۳, ۱۹. Accessed :September ۲۰۲۳, ۱۲ <https://www.al-monitor.com/originals/۰۴/۲۰۲۳/us-india-uae-israel-announce-creation-ifu-۲joint-business-coalition#ixzzADESvtVdc>

آسیا است، اما علاوه بر آن، این ائتلاف نگرانیهای امنیتی کشورهای عضو در قبال تهدیدات مختلف از جمله تهدید از جانب ایران را نیز در دستور کار خود قرار می دهد و به تقویت توانمندیهای دفاعی کشورهای عضو می پردازد که استقرار سامانه دفاعی موشکی «باراک-۸» در منطقه الظفره امارات گامی در همین راستا است و این اولین ثمره راهبردی و آشکار همکاری «اسرائیل، هند و امارات» محسوب می شود^(۷۶). انتظار می رود که این همکاری و هماهنگی به مناطق جغرافیایی دیگری مانند جنوب قفقاز نیز امتداد یابد.

این تحولات ژئوپلیتیک و عواملی که قبلا به آنها اشاره شد، از تقویت نفوذ اسرائیل در مناطق هم مرز با حوزه های ژئوپلیتیک ایران حکایت دارد که در آخرین مورد، ایلی کوهین وزیر خارجه اسرائیل در جریان سفر به ترکمنستان (که ۱۲۰۰ کیلومتر با ایران مرز مشترک دارد) در ۱۹ آوریل ۲۰۲۳ میلادی، سفارت جدید این کشور را افتتاح کرد^(۷۷). در نتیجه می توان گفت که امروزه، اسرائیل از عامل ژئوپلیتیک موجود در مناطق جنوب قفقاز و آسیای میانه، برای تحقق اهداف خود مبنی بر بالا بردن توان بازدارندگی در مقابل تهران، به محاصره در آوردن ایران در فضای راهبردی اش و نیز تهدید منافع امنیتی ایران بهره می گیرد.

چهارم: آینده جنگ ایران و اسرائیل در پرتو تحولات ژئوپلیتیک

تحولات به وجود آمده، از ماهیت پیچیده جغرافیای سیاسی خاورمیانه، جنوب قفقاز و آسیای میانه حکایت دارد. همچنین نشان می دهد که در میانه تحولات پرشتاب در توزیع جهانی قدرت، این مناطق ناآرام از جایگاه ویژه ای برخوردار است. ارتباط میان تحولات در جنوب قفقاز و نظام جهانی دگرگون شونده نشان از ارتباط مجدد عمیق این منطقه با خاورمیانه پرده برداشت. گفتنی است از زمان تأسیس حکومت امپراطوری روسیه بر منطقه جنوب قفقاز در اوایل قرن نوزدهم، این منطقه تقریباً از جغرافیای سیاسی خاورمیانه جدا افتاده بود^(۷۸).

افزایش دخالتهای قدرتهای منطقه جنوب قفقاز در مسائل خاورمیانه این ارتباط را

(۷۶) Jonathan Spyer, Key factors behind the improvement in Israel-India relations in recent years, The Jerusalem Institute for Strategy and Security (JISS), January ۲۰۲۳, ۹. Accessed :September ۲۰۲۳, ۱۰. <https://jiss.org.il/en/spyer-israel-india-relations-in-recent-years/>

(۷۷) TOVAH LAZAROFF and SETH J. FRANTZMAN, Israel opens first embassy in Turkmenistan, only ۱۷ km. from Iran's border, The Jerusalem Post, APRIL ۲۰۲۳, ۲۰. Accessed :September, ۱۰ ۲۰۲۳. <https://www.jpost.com/israel-news/article۷۳۹۸۵۸->

(۷۸) New World Order and Small Regions The Case of South Caucasus, Ibid. p. ۱۵۸ – ۱۵۵.

به روشنی نشان می دهد. دخالت عمیق ایران، روسیه و ترکیه در بحران سوریه سبب شده است که بازتاب عملیات نظامی در خاورمیانه، خود را در جنوب قفقاز نشان دهد. همچنین چشمداشت ترکیه به سرازیر شدن انرژی از دریای خزر نیز از دیگر نشانه های این ارتباط و پیوستگی است. جنگ دوم ناگورنو قره باغ در سال ۲۰۲۰ میلادی از شدت پیوند این منطقه با ترکیه و ایران مخصوصاً در زمینه کریدورهای انرژی به دریای خزر پرده برداشت. به خاطر تلاقی منافع سه کشور ترکیه، ایران و روسیه گاهی در چارچوب همکاری و گاهی نیز در چارچوب رقابت، ارتباط غیر مستقیمی میان مواضع آنها درباره خاورمیانه و تصمیماتی که درباره جنوب قفقاز اتخاذ می کنند، دیده می شود.

در اینجا لازم است به این نکته اشاره کنیم که پیوند میان این دو منطقه در سطح تعامل قدرتهای منطقه ای، ریشه در رقابت قدرتهای بزرگتر بر سر منطقه جنوب قفقاز و تغییرات در موازنه قوا دارد و هرکدام از این قدرتها تلاش می کنند بیشترین مساحت از این جغرافیای سیاسی اوراسیا را در اختیار خود بگیرند^(۷۹)؛ یعنی نگاه ژئوپلیتیک آنها به جنوب قفقاز ارتباط مستقیمی با سرنوشت خاورمیانه و روابط با غرب و چین دارد. و این واقعیتی است که امروز خود را نشان می دهد؛ مخصوصاً که اکنون ایالات متحده تلاش می کند بخشی از نفوذ خود را در منطقه حفظ کند تا عرضه انرژی از دریای خزر به اروپا را با دور زدن مسیر زمینی روسیه، تضمین کند^(۸۰). با توجه به تحولات ژئوپلیتیک به وجود آمده، میان مناطق رقابت و درگیری در خاورمیانه و جنوب قفقاز و آسیای میانه، یک پیوند ژئوپلیتیک شکل گرفته است؛ و هر طرف در تلاش است تا ضمن تأمین منافع خود عرصه را بر منافع دیگری تنگتر سازد. اما در سایه این تحولات ژئوپلیتیک که نظام بین الملل و همچنین نظام منطقه ای شاهد آن است، چندین سناریو در مورد معادله جنگ میان طرفین محتمل است که در اینجا به آنها پرداخته می شود:

یک. پرهیز از گزینه جنگ تمام عیار

هم تهران و هم تل آویو به این واقعیت پی برده اند که اگر وارد جنگ مستقیم شوند، این جنگ مخصوصاً در این شرایط که هر دو کشور با چالشهای داخلی روبرو هستند، برای هر دو طرف بسیار گران تمام خواهد شد. از سویی دیگر، شرایط ژئوپلیتیک بین المللی و منطقه ای نیز برای چنین سناریویی آماده نیست. و از آنجا که این سناریو پیامدهای وخیمی برای ثبات نظام بین الملل و موازنه قوا به دنبال

(۷۹) Ibid. p. ۱۰ - ۴.

(۸۰) Ibid.

دارد، هیچ یک از قدرتهای بزرگ نیز از آن حمایت نخواهند کرد. در نتیجه، سناریوی جنگ تمام عیار میان طرفین در آینده نزدیک و آینده نه چندان دور، بسیار بعید به نظر می رسد؛ به ویژه اینکه تلاشهای سیاستمداران اسرائیلی در ترغیب ایالات متحده برای حمله ایران، به جایی نرسیده است. وانگهی، اداره کنونی آمریکا در نظر دارد با ایران وارد تعامل شود و در زمینه مسائل هسته ای به یک توافق جدیدی دست یابد. از این رو، تلاش اسرائیل که برای اتخاذ مواضع سختگیرانه تری علیه ایران به آمریکا فشار می آورد، با مشکلاتی روبرو خواهد شد.

و به جای این سناریو، هر دو طرف به راهبردهای «بازدارندگی» روی می آورند و هر دو طرف تلاش می کنند با تنش آفرینی محدود و تاکتیکی پیامهای بازدارنده ای را به طرف مقابل مخابره کنند تا هر طرف بداند که در صورت بروز جنگ، طرف مقابل چه توانمندیهایی را در اختیار دارد. و این مسأله مخصوصاً در مورد ایران صدق می کند زیرا ایران به خوبی می داند که در صورت بروز هرگونه جنگی، هرچند ظاهراً با تل آویو رو در رو می شود اما در واقع با ایالات متحده می جنگد.

دو. تداوم فشار و محاصره ژئوپلیتیک

هم ایران و هم اسرائیل در طول سالهای گذشته راهبردهایی را برای اعمال بیشترین فشار و محاصره ژئوپلیتیک تدارک دیده اند که بدون شعله ور ساختن جنگ تمام عیار، بازدارندگی لازم را داشته باشد. در زمینه تحولات ژئوپلیتیک باید گفت که در مناطقی که رقابت میان طرفین جریان دارد، برخی تحولات سبب شده است که هر کدام از طرفین بر دامنه تلاشهای خود برای فشار بیشتر و به محاصره در آوردن طرف مقابل افزوده اند. به عنوان مثال، اسرائیل با در پیش گرفتن راهبرد «جنگ بین جنگها» و «جنگ سایه» از دریا و زمین ایران را هدف قرار می دهد^(۸۱). و اهداف ایران در سوریه و عراق را در تیر رس خود دارد. و علاوه بر انجام حملات سایبری به زیر ساختهای هسته ای ایران، هر از چند گاهی به ترور دانشمندان هسته ای و فرماندهان نظامی ایران دست می زند. در سطح ژئوپلیتیک، تل آویو تلاش کرد تا حلقه محاصره ایران را تنگ تر کند و در این راستا، با امضای «پیمانهای ابراهیم» دامنه روابط خود را با کشورهای عربی که همسایگان منطقه ای ایران هستند، گسترش داد. و با تقویت روابط خود با آذربایجان و ترکمنستان به حوزه های ژئوپلیتیک ایران در مرزهای شمالی ایران نفوذ کرد.

(۸۱) مه‌اب عادل، المَحْفَظَاتُ النِّظامیة و سُلُوكُ الدَّوْل: هل إِسْرَائِیلُ بَصَدِّ تَوْجِیْهِ ضَرْبَةِ عَسْكَرِیَّةِ اسْتِیْقَابِیَّةِ لِإِیرَانِ؟، مركز الأهرام للدراسات السیاسیة والإسْتِراتِیْجِیَّة، ۱۱ فوریه ۲۰۲۳. تاریخ مطالعه: ۱۳ سپتامبر ۲۰۲۳. [asp.17767/News/eg.org.ahram.acpss//:https](https://www.ahram.org.eg/News/asp?x=17767)

در مقابل، ایران نیز تلاش کرد تا تل آویو را در چندین جبهه به محاصره در آورد و با استفاده از گروه‌های نیابتی در کشورهای هلال شیعی یک «حلقه آتش» در اطراف اسرائیل ایجاد کند. و بدین سان ابزارهای فشار علیه اسرائیل را تقویت کند. ایران با تقویت هلال شیعی نه تنها با نفوذ و تهدید تل آویو مقابله می‌کند بلکه با ایالات متحده و همپیمانان عرب منطقه ای اش نیز مقابله می‌کند. در نتیجه، ایران تلاش می‌کند تا جبهه احتمالی را از مرزهای خود دور کند. و در سطح ژئوپلیتیک، تهران در حال حاضر تلاش دارد تا به موازات تفاهم‌های «اسرائیلی و عربی» مشکلات خود را با همسایگان منطقه ای خود حل و فصل نماید؛ که بارزترین نمونه این اقدام، تفاهمنامه عادی سازی روابط با پادشاهی عربستان سعودی بود که با میانجیگری چین در آوریل ۲۰۲۳ میلادی میان طرفین به امضا رسید.

سه. موازنه نفوذ میان طرفین؛ از طریق محورهای قدرتهای بزرگ

در رابطه با راهبرد «بازی بزرگ» باید گفت که قدرتهای بزرگ برای مقابله با نفوذ قدرتهای در حال صعود وارد عمل می‌شوند و این مسأله اکنون در چارچوب شدت یافتن رقابت میان ایالات متحده آمریکا از یک سو و روسیه و چین از سوی دیگر نمود یافته است. قدرتهای منطقه ای مانند ایران و اسرائیل با استفاده از این تحولات ژئوپلیتیک که به آنان اجازه می‌دهد قدرت و مساحت مانوردهی خود را افزایش دهند، تلاش می‌کنند با استفاده از محورهای قدرتهای بزرگ که اکنون در حال شکل گرفتن هستند، به موازنه قدرت پرداخته و با نفوذ یکدیگر مقابله کنند. و به عنوان نمونه می‌توان به تقویت حضور تل آویو در برخی چارچوبهای ائتلافی همچون چارچوب «I۲U۲» که آمریکا برای مقابله با چین تشکیل داده است و نیز مشارکت دادن اسرائیل در طرح کریدور تجاری که رئیس جمهور آمریکا جو بایدن از آن رونمایی کرد و قرار است هند را از طریق خلیج عربی و اسرائیل به اروپا متصل کند، اشاره کرد^(۸۲). و در مقابل، ایران نیز تلاش می‌کند از طریق محور شرق «روسیه و چین» با نفوذ اسرائیل مقابله کند؛ و افزایش همکاری و حمایت نظامی آشکار ایران از روسیه در جنگ اوکراین، و همچنین پذیرش وساطت چین در توافق عادی سازی روابط با پادشاهی عربستان سعودی همگی حکایت از این امر دارد. علاوه بر آن، در این راستا می‌توان به حمایت ایران از سازمانهای منطقه ای در اوراسیا اشاره کرد که همچون گزینه بدیل ائتلافها و سازمانهای غربی است و در چارچوب تقویت رویکرد

(۸۲) Nadeen Ebrahim, New US-backed India-Middle East trade route to challenge China's ambitions, CNN, September ۲۰۲۳, ۱۱. Accessed :September.۲۰۲۳, ۱۴
<https://edition.cnn.com/11/09/23/middleeast/us-india-gulf-europe-corridor-mime-intl/index.html>

«منطقه گرایی» (Regionalism) برای مقابله با نفوذ قدرتهای خارجی مداخله جو صورت می گیرد.

برآیند

تحولات ژئوپلیتیک در نظام بین الملل و در مرکز آن (یعنی نظام منطقه ای خاورمیانه و جنوب قفقاز و آسیای میانه)، رویکردهای جنگ میان ایران و اسرائیل را تحت تأثیر قرار می دهد. و پیامدهای این تحولات ژئوپلیتیک افزایش احتمال سناریوهای سه گانه «اعمال فشار، بازدارندگی متقابل و محاصره متقابل» را به جای سناریوی جنگ تمام عیار میان طرفین مطرح می کند. و این امر سبب می شود که تا سالهای پیش رو، جنگ میان طرفین طبق الگوی تنش آفرینی محدود و تاکتیکی مدیریت شود. در حال حاضر، آمریکا نیز تلاش می کند تا وضعیت کنونی را حفظ کند. و از طریق آنچه به «دکترین مونرو» موسوم است امنیت اسرائیل و همپیمانان منطقه ای خود را تضمین کند. گفتنی است دکترین مونرو اولین بار در سال ۱۸۲۳ میلادی و با هدف دور نگهداشتن «نوارهای شکننده» از مناطق آمریکای مرکزی از طریق دور کردن قدرتهای اوراسیایی رقیب ایالات متحده مطرح شد؛ تا مبادا در آنجا «نوارهای شکننده» ای شکل گیرند که جایگزین مناطق نفوذ در آمریکای شمالی شوند. در حال حاضر ایالات متحده تلاش می کند با پیامدهای «نوارهای شکننده» در منطقه خاورمیانه مقابله کند تا از یک سو به همپیمانان منطقه ای خود اطمینان دهد و از سوی دیگر با نفوذ قدرتهای بین المللی مداخله جو به ویژه ایران مقابله نماید. طبق برخی گزارشها تحرکات اخیر آمریکا در منطقه و مشخصا در کشورهای هلال شیعی که حوزه نفوذ ایران به شمار می رود، حکایت از همین امر دارد. به عنوان مثال، در ماه اوت ۲۰۲۳ میلادی گزارشی منتشر شد که از تحرکات نیروهای آمریکایی مستقر در پایگاه عین الأسد در استان الانبار عراق با هدف بستن نوار مرزی با سوریه خبر می داد. و همزمان با این رویداد، تجهیزات جنگی برای نیروهای آمریکایی مستقر در داخل سوریه ارسال شد. همچنین همزمان با وصول ناوهای آمریکایی و بریتانیایی به دریای سرخ، برخی گزارشها از تحرکات نظامی آمریکا در استانهای شرقی و جنوبی یمن خبر دادند. علاوه بر آن، برخی گزارشها از این سخن گفتند که کنگره آمریکا ارسال سیستمهای ضد موشکی و پدافند هوایی به کردستان عراق را با هدف حفاظت از اقلیم در برابر موشک های ایران مورد بررسی قرار داده است.

